

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIIY-AMALIIY KONFERENSIYASI

TIL KONTAKTIDA INTERFERENSIYA: O'ZLASHUV, XATOLIK VA O'QITISH METODIKASI (O'ZBEK-INGLIZ KONTEKSTIDA)

Abdulhamidova Latofat Baxrom qizi

Termiz iqtisodiyat va servis universitetining xorijiy til va adabiyot yo'nalishi magistranti

Email: latofatabdulhamidova01@gmail.com

Ilmiy rahbar : f.f.f.d. (PhD) **Safarova Farida Narmuratovna**

ANNOTATSIYA Til kontaktlari kuchaygan sari “interferensiya” hodisasi nafaqat ikki til orasidagi xatoliklar (negativ transfer), balki o‘zlashuv (qarz so‘zlar, kalkalar) va me‘yoriy raqobat (variantlilik) ko‘rinishida ham namoyon bo‘lmoqda. Ushbu maqolada interferensiya tilshunoslik va chet tilini o‘qitish nuqtayi nazaridan uch yo‘nalishda tahlil qilinadi: (1) o‘zlashuv (borrowing) – leksik va struktur birliklarning qabul qiluvchi tilga ijtimoiy ehtiyoj va prestij ta’sirida singishi; (2) xatolik (error) – o‘rganuvchi nutqida L1 ta’siri sabab yuzaga keladigan me‘yordan chetlanish; (3) metodik yechim – o‘qitishda diagnostika, kontrastiv anglash, korpusga tayangan “noticing” va formaga yo‘naltirilgan yondashuvlar orqali salbiy interferensiyani kamaytirish. Tadqiqot dizayni ikkilamchi ma’lumotlar (published data) asosida qiyosiy tahlilga qurildi: bir tomondan, ingliz tilidan o‘zlashgan birliklar ulushi 1989–1992 yillar mediasida keskin o‘zgarishi haqidagi korpus natijalari (foiz va chastotalar); ikkinchi tomondan, o‘zbek EFL o‘rganuvchilarining 40 ta inshosida aniqlangan 1 248 ta xatolik bo‘yicha kategoriyalar va ulushlar. Natijalar o‘zlashuv va xatolik mexanizmlari agenti, funksiyasi hamda me‘yor bilan munosabatida farqlanishini ko‘rsatadi: o‘zlashuv ko‘pincha ehtiyoj–prestij–institutsional me‘yor triadasiga bog‘liq bo‘lsa, xatolik kognitiv qayta ishlash, “interlanguage” tizimi va e’tibor resurslari bilan uzviy. Metodik jihatdan esa og‘zaki tuzatish (corrective feedback) bo‘yicha sinf sharoitidagi meta-tahlil natijalari (N=827) hamda formaga yo‘naltirilgan yondashuvlar interferensiyani kamaytirishda dalillangan samaradorlikka ega.

KALIT SO‘ZLAR til kontakti, interferensiya, o‘zlashuv, kalkalash, negativ transfer, xatolik tahlili, interlanguage, focus on form, corrective feedback, korpus yondashuvi.

KIRISH

Til kontakti (language contact) – ijtimoiy hayotda ikki yoki undan ortiq tilning bir makonda muntazam to‘qnashuvi va o‘zaro ta’siri natijasida yuzaga keladigan murakkab jarayondir. Klassik yondashuvda interferensiya “bilingv nutqida ikki me‘yorning ustma-ust tushishi” va natijada fonetika, morfologiya, sintaksis hamda

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

leksikada chet elementlarning kirib kelishi sifatida talqin qilinadi; bunda masala faqat “qarz olish” emas, balki tizimning qayta tashkil topishi bilan ham bog‘lanadi. Shu bois “interferensiya” atamasini faqat o‘quvchi xatosi bilan cheklash ilmiy jihatdan tor yondashuv bo‘ladi: til kontakti o‘zlashuv (loanwords, loanshifts), kod-almashish (code-switching), kalkalash, gibrid birliklar, me‘yoriy variantlilik va hatto struktur o‘zgarishlar spektrini hosil qiladi.

Dolzarblik bir necha qatlamda ko‘rinadi. Birinchidan, O‘zbekistonda ko‘p tillilikning real sharoiti (o‘zbek–rus–ingliz kabi) ta‘lim, media va raqamli kommunikatsiyada o‘zaro ta‘sirni kuchaytirdi; natijada leksik o‘zlashuv tezlashdi, shu bilan birga chet tilini o‘rganishda L1 ta‘siridagi tipik xatoliklar barqaror saqlanmoqda. Ikkinchidan, me‘yor (norma) va amaliy kommunikatsiya o‘rtasidagi masofa kengaymoqda: ijtimoiy tarmoqlardagi “tezkor” tilda gibrid birliklar me‘yoriy tahrir talablariga zid kelishi mumkin, ammo ular kommunikativ iqtisod va identitetni ifodalash ehtiyojini qondiradi. Uchinchidan, metodik darajada o‘qituvchi “o‘zlashuv”ni (masalan, xalqaro terminlar) resurs sifatida ishlata olish va “xatolik”ni (negativ transfer) diagnostika hamda tuzatish mexanizmlari orqali kamaytirish o‘rtasida nozik balansni topishi kerak.

Maqolaning maqsadi – til kontaktida interferensiyani o‘zlashuv, xatolik va o‘qitish metodikasi kesishmasida izohlash hamda real empirik natijalarga tayangan holda metodik yechimlar taklif qilish. Asosiy savollar:

1. O‘zlashuv (borrowing) va o‘rganuvchi xatoligi (error) o‘rtasidagi terminologik-chegaraviy farq nimada?
2. O‘zbek mediasidagi o‘zlashuv dinamikasi va o‘zbek EFL o‘rganuvchilaridagi xatolik profili qanday “tipik” ko‘rinish beradi?
3. Qaysi o‘qitish strategiyalari interferensiyani kamaytirishda dalillangan samaradorlikka ega?

Metodologiyasi

Tadqiqot ikkilamchi ma‘lumotlar asosida qiyosiy-analitik dizayn (secondary-data comparative analysis)da olib borildi. Ikki turdagi empirik manba tanlandi:

A) Til kontaktidagi o‘zlashuv (media korpus): ingliz tilidan kirgan birliklar ulushining 1989 va 1992 yillardagi radio/televideniye yangiliklari korpusida qayd etilgan foiz va chastotalari tahlil qilindi. Ushbu materialda umumiy o‘zlashmalar miqdori hamda “interferensiya/bilingv ta‘siri” sifatida qayd etilgan birliklar foizi berilgan (masalan, 1989 yil va 1992 yil ko‘rsatkichlari).

B) Chet tilini o‘rganishdagi xatolik (learner corpus): o‘zbek EFL o‘rganuvchilarining 40 ta akademik inshosidan iborat korpusda aniqlangan jami 1 248 ta xatolik 13 kategoriya bo‘yicha taqsimoti (chastota va foiz) qayta jamlandi. Ma‘lumotlar Sketch Engine asosidagi korpus yondashuviga tayangan tadqiqot natijalaridan olindi.

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

Metodik yechimlarni asoslash uchun uchinchi tur dalil sifatida sinf sharoitidagi og'zaki tuzatish (oral corrective feedback) bo'yicha meta-tahlil natijalaridan foydalanildi (15 ta sinf tadqiqoti, N=827).

Tahlil usullari: (1) kategoriyalash va funksional izoh (o'zlashuv turlari: loanword/loanshift; xatolik turlari: morfologik, sintaktik, leksik, ortografik), (2) ulushlarni qiyoslash (foizlar), (3) metodik implikatsiyalarni "focus on form", "noticing" va corrective feedback paradigmalari bilan bog'lash.

NATIJARLAR

1. O'zlashuv dinamikasi: media korpus dalillari
Korpus natijalarida 1989 yilda ingliz tilidan o'zlashgan birliklar soni 1 135 bo'lib, umumiy leksik oqimda 9,34%ni tashkil etgani, 1992 yilda esa 386 taga tushib, ulush 2,98% bo'lgani ko'rsatilgan. Bu keskin pasayish statistik jihatdan ham ahamiyatli deb qayd etilgan (χ^2 qiymatlari bilan). Shu bilan birga, "bilingv ta'siri / interferensiya" sifatida belgilangan birliklar ulushi 1989 yilda 11,49% bo'lsa, 1992 yilda 3,01% atrofida qayd etilgan (jadvalda foizlar berilgan).

Bu natija ikki muhim xulosaga olib keladi: (a) o'zlashuv har doim "chiziqli o'sish" emas – siyosiy-iqtisodiy sharoit, tahrir siyosati, terminologik standartlashuv darajasi va til siyosati kabi omillar o'zlashuv oqimini keskin o'zgartira oladi; (b) "interferensiya" media me'yorida ham ko'rinadi, ya'ni u faqat individual o'rganuvchi xatosi emas.

2. O'rganuvchi nutqidagi xatolik profili: EFL learner korpus dalillari
40 ta inshoda jami 1 248 ta xatolik aniqlangan. Eng yirik ulushlar quyidagicha: imlo (320; 25,6%), artikl qo'llash (210; 16,8%), tinish belgilari (180; 14,4%), so'z tanlash (160; 12,8%). Nisbatan kamroq: gap tuzilishi (100; 8,0%), predloglar (90; 7,2%), so'z shakli (80; 6,4%), bog'lovchi/linking words (50; 4,0%) va boshqalar.

Quyidagi ixcham jamlanma natijani ko'rsatadi (foizlar manbadagi jadval asosida):

Xatolik turi — Chastota — Ulush

Imlo — 320 — 25,6%

Artikl — 210 — 16,8%

Tinish belgisi — 180 — 14,4%

So'z tanlash — 160 — 12,8%

Gap tuzilishi — 100 — 8,0%

Predlog — 90 — 7,2%

So'z shakli — 80 — 6,4%

Linking words — 50 — 4,0%

(noaniq ifodalar va boshqalar) — qolgan — $\approx$ 4,8%

Bu profil interferensiyaning ikki "qavati" borligini ko'rsatadi. Birinchi qavat – yuzaki yozuv me'yorlari (imlo, punktuatsiya): bunda L1–L2 grafika va yozuv

FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

konventsionalari farqi hamda e'tibor resurslari muhim. Ikkinchi qavat – struktur transfer (artikl, predlog, kollokatsiya/so'z tanlash, gap qurilishi): bunda o'zbek tilida artikl kategoriyasining yo'qligi, predloglarning tipologik farqi, birikma qurilishining mos kelmasligi asosiy omil bo'lishi mumkin.

XULOSA Til kontaktida interferensiya ko'p qatlamli hodisa bo'lib, uni faqat "o'quvchi xatosi" bilan tenglashtirish ilmiy va amaliy jihatdan yetarli emas. Empirik dalillar shuni ko'rsatadiki, o'zlashuv oqimi ijtimoiy-institutsional omillarga juda sezgir: media korpusida inglizcha o'zlashmalar ulushi 1989 yildagi 9,34%dan 1992 yilda 2,98%ga tushgan. Shu bilan birga, chet tilini o'rganishda interferensiya "xatolik" ko'rinishida barqaror qoladi: o'zbek EFL o'rganuvchilarida 40 insho bo'yicha 1 248 xatolikdan 25,6% imlo, 16,8% artikl, 14,4% punktuatsiya, 12,8% so'z tanlash kabi kategoriyalarda jamlangan. Demak, o'zlashuv va xatolikni agent–funksiya–me'yor triadasida farqlash zarur: o'zlashuv me'yorlashishi mumkin bo'lgan leksik boyish mexanizmi, xatolik esa interlanguage tizimida L1 sxemalarining salbiy transferi natijasidir.

Metodik yechim sifatida uch yo'nalish tavsiya etildi: (1) diagnostika (borrowing audit + error profile), (2) focus on form va noticingga tayangan kontrastiv mikro-o'qitish, (3) dalillangan corrective feedback. Sinf sharoitida og'zaki tuzatish bo'yicha meta-tahlil (N=827) o'qituvchiga interferensiyani boshqarish mumkinligi haqida kuchli dalil beradi. Kelgusida tadqiqotlar O'zbekistonning ko'p tilli sinflarida (o'zbek–rus–ingliz) real dars yozuvlari va o'quvchi korpuslari asosida "qaysi CF turi qaysi interferensiya zonasida samaraliroq" degan savolni eksperimental tekshirishga yo'naltirilsa, metodik tavsiyalar yanada aniqroq va lokal kontekstga mos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Green, D. W., & Abutalebi, J. (2013). *Language control in bilinguals: The adaptive control hypothesis*. Journal of Cognitive Psychology.
2. Thierry, G., & Wu, Y. J. (2007). *Brain potentials reveal unconscious translation during foreign-language comprehension*. PNAS.
3. Meuter, R. F. I., & Allport, A. (1999). *Bilingual Language Switching in Naming: Asymmetrical Costs of Language Selection*. Journal of Memory and Language.
4. Bahramovna, Y. S. (2022). Etymological And Semantic Analysis Of Clothing Names In Different Systemic Languages. Web Of Scientist: International Scientific Research, 83-88.
5. Bahromovna, Y. S. (2021). Thematic Division of Clothing Names in English and Uzbek. European Journal Of Innovation In Nonformal Education, 1(2), 61-62.